

A „Stille Nacht” lelkesége

Ausztriában és Bajorországban karácsony éjszakáján és az ünnepi szentmisékben is még mindig leoltják a lámpát a templomban, csak a gyertyák égnek, sejtelmesen bejártssza az orgona, azután az egész templom rázendít: *Stille Nacht, heilige Nacht!*¹ Idős és fiatal úgy éneklí a „Csendes éj” minden versszakát kívülről, mint mi a magyar himnusz vagy a Boldog Asszony Anyánkat. Olykor egy-egy könnycsepp is legördül az arcokon; valami ősi, hatalmas biztosság hite, tudata tölti el őket, amikor a „csúcshoz” érnek: „Christ, der Retter, ist da! Christ, der Retter ist da!” (Krisztus, a Megváltó van itt). Ennek a karácsonyi éneknek, akárcsak nálunk a *Mennyből az angyal*nak, vagy Gárdonyi Géza: *Fel nagy örökre!* énekének lenyűgöző ereje van.

A mű szövegét Joseph Mohr (1792–1848) mariapfari fiatal pap írta, míg a dallamot Franz X. Gruber (1787–1863) kántor szerezte. Nem olyan nagyon régi, 1818 szentestéjén hangzott el először nyilvánosan a Salzburghoz közeli oberndorfi Szent Miklós-templomban,² mégis világhíres karácsonyi melódia lett belőle, ki nem ismerné, dúdolná Magyarországon is? Még film is készült a dal nyomán.³

Legendás története jól ismert. A segédlelkészi szolgálatot betöltő pap dallamot és gitárkíséretet kért kántortól a már két éve kész szöveghez,⁴ mivel a templom orgonája nem működött. A szomszédos Arnsdorf kántortanítója kétségbe volt esve, mit is játsszon és milyen hangszeren éppen abban a faluban, ahol szívesen lett volna állandó kántor. A felkérést állítólag a kocsmában kapta, ahol a segédlelkész is, ő is búfelejtőt tartottak. Amikor befejezte, már csak pár óra volt hátra az éjféli miséig. Előbb meglepte a híveket, azután megkedvelték. Gruber élete során többször átdolgozta és kiadta művét, a Mohr-félét a salzburgi Museum Carolino-Augustum őrzi. Az alkalmi dal talán feledésbe is merült volna, ha az orgonajavító nem találja meg a kottát, és nem adja át Johann Baptist Weindl templomi énekesnek, a salzburgi székesegyház kórusvezetőjének. Az első ismert kotta a Weindl által 1822-ben készített másolat. Gruber kézírata elveszett az idők során, csak 1995-ben került elő. A hangszerjavító mester neve is ismert: Carl Mauracher többször is javította az oberndorfi orgonát csakúgy, mint a környék többi templomáét. Neki és a fügeni Rainer, valamint a laimachi Strasser család énekeseinek köszönhető, hogy a dal nem vészett el, és ismertté vált előbb Európában, majd Amerikában is. Az 1900-as évek elején lebontották a Szent Miklós-templomot, ám helyén egy emlékkápolna épült, a *Stille-Nacht-Gedächtniskapelle*, egy közeli házban pedig múzeumot alakítottak ki.⁵

Kétféle – egy régebbi változattal és egy újabb, három versszakos szöveggel ismert.⁶

¹ „A csendnek, ami a templomban egy szentségi mélységet és egyfajta lelki komolyságot hordoz, terápiás és egészségmegőrző ereje van” – írta a klagenfurti liturgikus professzor, Alois Brandstetter: *Stille Nacht!* című gyűjteményének előszavában (a Stille Nacht-Társulat 40 éves fennállása alkalmából, Salzburg, 2012. május 10.)

² MKL XII, 357. – Vö. *Vierächte Tyroler-Lieder für Sopran-Solo oder für vier Stimmen mit willkürlicher Begleitung des Piano-Forte. Gesungen von den Geschwistern Strasser aus dem Zillerthale*, A. R. Frieze, Dresden, 1832.

³ *Silent Night, Holy Night* (ausztrál mesefilm 1976-ban). – Lásd még Renate Ebeling-Winkler: *Wege des „Stille-Nacht”-Liedes in die Welt*. Mariapfarr im Lungau, 2010.

⁴ Vö. Dominik Brückner: *Wortgeschichtliches in „Stille Nacht”*, Freiburg, 2005.

⁵ Lásd Gusztáv András írását (www.hhrf.org/irodalmivademecum/zene/fv_stille.htm (letöltve 2013. szept. 6.))

⁶ A regensburgi egyházmegye kiadásában megjelent *Gotteslob* katolikus ima- és énekeskönyv (1975) 814. számmal jelezett éneke. Lásd még <http://www.stillenacht.at> (letöltve 2013. szept. 6.) Több mint 100 fordítás található a <http://www.silentnight.web.za> honlapon.

1. Stille Nacht, heilige Nacht! / Alles schläft, /
einsam wacht nur das traute, hochheilige Paar.
/ Holder Knabe im lockigen Haar, / schlafe in
himmlischer Ruh, / schlafe in himmlischer
Ruh!

2. Stille Nacht, heilige Nacht! / Hirten erst
kundgemacht; / durch der Engel Halleluja /

Eddig tart a „hivatalos” változat, ma már csak általában e három versszakot ismerik és éneklik a németajkúak. Érdekes azonban tanulmányozni a régiesebb változatot, amely hat versszakos:

1. Stille Nach! Heilige Nacht! / Alles schläft,
einsam wacht / nur das traute, heilige Paar, /
holder Knab' im lockigten Haar, / schlafe in
himmlischer Ruh!

2. Stille Nacht! Heilige Nacht! / Gottes Sohn,
o wie lacht / Lieb aus deinem göttlichen
Mund, / da uns schlägt die rettende Stund
/ Jesus in deiner Geburt!

3. Stille Nacht! Heilige Nacht! / Die der Welt
Heil gebracht, / aus des Himmels goldenen
Höhn / uns der Gnaden Fülle läßt sehn, /
Jesum in Menschengestalt!

tönt es laut von fern und nah: / Christ, der
Retter, ist da, Christ, der Retter ist da!

3. Stille Nacht, heilige Nacht! / Gottes Sohn, o
wie lacht / Lieb aus deinem göttlichen Mund,
/ da uns schlägt die rettende Stund, / Christ, in
deiner Geburt, Christ, in deiner Geburt!

4. Stille Nacht! Heilige Nacht! / Wo sich heut
alle Macht / väterlicher Liebe ergoß, / und als
Bruder huldvoll umschloß / Jesus die Völker
der Welt!

5. Stille Nacht! Heilige Nacht! / Lange schon
uns bedacht, / als der Herr vom Grimme
befreyt / in der Väter urgrauer Zeit / aller Welt
Schonung verhiess.

6. Stille Nacht! Heilige Nacht! / Hirten erst
kundgemacht / durch der Engel Halleluja. /
Tönt es laut bey Ferne und Nah: Jesus der
Retter ist da!

A közismert magyar változatnak is hat versszaka van:

1. Csendes éj! Szentséges éj!
Mindenek nyugta mély;
Nincs más fenn, csak a Szent szülepár,
Drága kisedük álmainál,
Szent Fiú, aludjál, szent Fiú aludjál!

2. Csendes éj! Szentséges éj!
Angyalok hangja kél;
Halld a mennyei halleluját,
Szerte zengi e drága szavát,
Krisztus megszabadít, Krisztus megszabadít!

3. Csendes éj! Szentséges éj!
Szív örülj, higgy, remélj!
Isten Szent Fia hinti reád,
Ajka vigaszt adó mosolyát,
Krisztus megszületett, Krisztus megszületett!

4. Csendes éj, szentséges éj,

Szunnyad már minden lény,
Csak a szent család virraszt ébren
Égi kised csak aludj szépen
Mennyei álom ölen
Mennyei álom ölen

5. Csendes éj, szentséges éj!
Mindenek álma mély.
Nincs fenn más, csak a szent szülő pár
Drága kisedük álmainál.
Szent Fiú aludjál,
Szent Fiú aludjál.

6. Csendes éj, szentséges éj!
Angyalok hangja kél,
Halld a mennyei alleluját,
Szerte zengi e drága szavát:
Krisztus megszabadít,
Krisztus megszabadít.

Az ősi hosszabb változat még több költőiséget és a tiroli, osztrák, meg bajor dialektus nyomait viseli magán. Minden bizonnyal e hosszabb változathoz egyszerűsödött le a három versszakos (mindenütt elterjedt) forma.

Sokan azt állítják, hogy a *Stille Nacht!* egy giccs, minden teológiai értéket nélkülöz. Pedig a karácsony éjszakájának két nagyszerű jelzőjét ragadja meg: *csendes* és *szent*. Mindkettő találó és valóban hozzátartozik a megtestesülés bibliai kinyilatkoztatásához, teológiai szempontból teljesen korrekt jelzők.

Miért is csendes ez az éjszaka? Nem minden éjszaka ugyanilyen csendes? – Sajnos nem. A mindennapi élet lármája, az a zakatolás, az állandó városi morajlás arról tanúskodnak, hogy az ember sohase tudja abbahagyni a munkát. Konfliktusok, kirobbanó és szünni nem akaró háborúk zaja, ezek töltik be a világot és nem hagynak békét, nyugalmat neki. Ezen az egyedülálló éjjelen azonban Marsnak, a háború istenének temploma bezárul, hogy helyet adjon nem pusztán Augustus császár törekeny békéjének, hanem az elérkezett mennyei, örök ország már soha többé meg nem szűnő békességének. Ebből a csendből, békéből, nyugalomból költözik egy kicsi ma – karácsony éjjelén – minden otthonba, attól függően, mennyire fogadják be. Ezért csendes ez az éjszaka, sőt minden éjszakának kölcsönöz valamiféle karácsonyi jelleget. Az éjjelek talán már nem csak Júdás árulására emlékeztetnek, aki „miután átvette a falatot, azonnal kiment, s éjszaka volt” (Jn 13, 30). Éjszakáink nem az utolsó ítélet rettenetében kell, hogy teljenek: „Esztelen, még az éjjel számon kéri tőled lelkedet” (Lk 12,10), hanem az éj az Úr érkezésének ideje: „ha a második örváltáskor vagy a harmadik örváltáskor jön, és éberen találja őket, boldogok azok a szolgák” (Lk 12,38). Ebben az órában érkezik meg a völegény: „Éjfélkor kiáltás támadt: itt a völegény, gyertek ki elébe!” (Mt 25,6). Ez az éj szent, mivel álmokat látunk, vigaszra találunk, s mivel ezen a legszentebb „éccakán” végre „az Ige testté lett” (Jn 1,14), „tulajdonába jött” (Jn 1,11), míg „a pásztorok azon a vidéken tanyáztak és nyájukat őrizték az éjszakában” (Lk 2,8). A mi éjjeleink is lehetnek *szent* éjszakák. Nem szükségszerű az, hogy minden éjszaka csalódást okozzon, inkább közelítsen a titokhoz, a harmóniához, a megnyugváshoz, a békéhez, a csendhez, a hit erejéhez... szinte úgy, mintha nem is lenne éjszaka „(a mennyei Jeruzsálem) kapuit nem zárják be egész nap, mert éjszaka nem lesz ott” (Jel 21,25).

Karácsony minden csilingelése, éneke, angyali kara ellenére nem lármás ünnep, hanem éppen csöndjével elbűvölő, lenyűgöző. A sok jelentős ószövetségi idézet között szinte csak megbújik a Bölcsesség könyvének pár sora, pedig arról a „*csendes éjről*” jövendöl, amely az év legszebb, legnyugodtabb, békésebb éjszakája. „Mialatt mély csend borult mindenre, s az éjjel sietős útja közepén tartott, mindenható igéd az égből, királyi trónodról, ott termett a pusztulásra szánt föld közepén...” (18,14–15). Ez a csend a születés, a teremtés, a megváltás csöndje, olyan, mint a hajnalhasadás, amely nem csap zajt, mégis fénnyel árasztja el a földet az új nap kezdetén. „Az igazi világosság, aki minden embert megvilágosít, a világba jött” (Jn 1,9). A megváltás, az isteni cselekvés minden nagy műve csendben zajlik.

A csend és a szentség éjszakája miért ne hatna meg sokakat, akár könnyekig is? A történelem során mindig voltak olyan szentek, akiket a megváltás titka, a megtestesülés átélése könnyekig meghatott. Ezek közé tartozott Assisi Szent Ferenc, aki figurálisan megjelenítette a betlehemi eseményeket és felállította a betlehemi jászlat. Megértette, hogy ennek az éjszakának a titka éppen az, hogy Isten a maga örömét nem tartotta meg magának, hanem Jézus földre születésén keresztül a világnak ajándékozta. Ez a tény a Poverellót annyira meghatotta, hogy „Isten szentje magára öltötte a szerpapi ruhadarabokat... és csengő hangján megkezdte a szent Evangélium éneklését. (...) Utána prédikálni kezdett a körülálló népnek, és mézédés igéket mondott (...) közben száját egészen betöltötte nem is annyira a szó, mint inkább a túláradozó érzelem édessége.”⁷ Hasonló élménye volt Lisieux szentjének, Kis Szent Teréznek, vagy később a zsidó konvertita, Szent Terézia Benedikta (Edith Stein) nővérnek is. A csendnek és a szentségnek ilyen valóságos, élményszerű megtapasztalása megrázó módon képes átalakítani egész emberségünket. S talán ez a *Stille Nacht!* lelkeségének is a lényege, máig ható üzenete.

⁷ Celanói Tamás: *Szent Ferenc első életrajza* (Vita Prima), XXX. fejezet. (Ford. Balanyi György, Hidász Ferenc és Várnai Jakab.) Ferences Források, Agapé, Szeged, 1993, 92.

A múlt század hetvenes éveiben divat volt a papság, a teológusok körében mind a népénekeket, mind pedig a gitáros éneket (beat-miséket) teológiailag „kivesézni.” Persze mindegyikben, a régebbi népénekeinkben is lehet találni kivetnivalót, pontatlanságot, túlzásokat (vajon minek nézzük a Szűzanyát, amikor így szólítjuk: „Hogy szerelmeddel felbátorítál...”,⁸ vagy az *Ó, szentséges...* énekünkben: „Megölellek, megcsókollak, úgy imádlak nagy lánggal...”⁹). Zsákutcába jutunk azonban, ha a költészetet, zeneirodalmat szigorú dogmatikai szemüvegen keresztül akarjuk kivesézni. Hasonló eredménnyel járhat néhány ősi keresztény himnuszunk kritikai vizsgálata is (amelyeket a zsoltosmában imádkozunk; nem is olyan könnyű lefordítani azokat népnyelvre).

Mintha erre az egészen különös és annyira kedvelt karácsonyi énekre, a *Stille Nacht* is vonatkoznának a teológus pápa szavai: „a keresztényég számára kezdettől fogva világos volt, hogy az angyalok beszéde éneklés, amelyben az általuk hirdetett nagy öröm teljes fénye érezhetően megjelenik. S így az angyalok dicsőítő éneke attól az órától kezdve sohasem hallgat el. Évszázadokon át új meg új formát ölt, s Jézus születésének ünnepén mindig újra megszólal. Magától értetődik, hogy az egyszerű hívő nép aztán a pásztorokat is hallotta énekelni, s mind a mai napig bekapcsolódik dallamaikba, énekben mondja ki azt a nagy örömet, amely azóta, sőt az idők végéig, mindenki ajándéka lett.”¹⁰

⁸ *Szent vagy, Uram*, 183. ének 1. versszaka.

⁹ *Szent vagy, Uram*, 127. ének 2. versszaka.

¹⁰ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek: *A Názáreti Jézus. Harmadik rész: A gyermekségtörténet.* (Ford. Martos Levente Balázs.) Szent István Társulat, Budapest, 2013, 72–73.